



## Bilimin Birliği:

### Nomotetik - İdiografik Bilim Ayırımına Tarihbilimsel Bir Reddiye

Cenk Reyhan\*

orcid/0000-0001-6188-2738

**Öz:** Bilim felsefesinde/ve tarihinde “iki kültürcü/iki bilimci” yaklaşım; bilimi, nomotetik bilimlerle idiografik bilimlere olmak üzere iki farklı kategoriye ayırmaktadır. Kökenleri Kant’a değin inen bu ayırım, genel yasaların yerleştirilmesini kapsayan nomotetik bilimler (doğa bilimleri) ile bir defalık ve yinelenemez olayları kapsayan idiografik bilimler (insan/kültür bilimleri) arasındaki bir ayırımdır. Rickert, bilimsel metodolojiyi nomotetik, kültürel metodolojiyi de idiografik ile eşitleyerek bu ayırımı daha ileriye götürdü. Makalede, “iki kültürcü/iki bilimci” yaklaşımın bilimde açmazlara sebep olduğunu, bu açmazdan çıkmanın yolunun, “bilimin birliği/bilimin tekliği” yaklaşımı olduğunu öngörüyoruz. Bu kapsamda, bilimin doğasında var olan, “ontolojik” ve “metodolojik” farklılıkların “epistemolojik” birliğin önüne geçmemesi gereğine dikkat çekiyor; epistemolojik anlamda, doğa bilimleri ile insan bilimleri arasında ilkece bir fark olmadığına vurgu yapıyoruz. Makalenin ana temasını oluşturan “tarih disiplini”ni, bilimin birliği/tekliği içinde “tarihbilim” olarak kavramsallaştırıyor ve bu kavram içinde değerlendirilmesini öneriyoruz.

**Anahtar Kelimeler:** Bilimin birliği, iki kültür, nomotetik, idiografik, doğabilim, tinbilim, tarihbilim.

## Unity of Science:

### A Historical Scientific Refusal to the Distinction between Nomothetic and Idiographic Science

**Abstract:** The approach that asserts “two cultures/two sciences” in philosophy and history of science; divides science into two different categories: nomothetic sciences and idiographic sciences. This distinction, which has its origins going back to Kant, is a distinction between

\* Prof. Dr. Ankara HBV Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi. (cenk.reyhan@hbv.edu.tr)

the nomothetic sciences (natural sciences), which include the establishment of general laws, and the idiographic sciences (human/cultural sciences), that include one-off and non-repeatable events. Rickert took this distinction further by equating scientific methodology with nomothetic and cultural methodology with idiographic. This article asserts that the belief in separate “two cultures/two sciences” causes dilemmas in science, and the way out of this impasse is the “unity of science/uniqueness of science”. In this context, the article points out that “ontological” and “methodological” differences, which are inherent in science, should not preclude “epistemological” unity and emphasizes that in the epistemological sense, there is no difference in principle between the social sciences and the physical sciences. In this respect, the article as the main argument; conceptualizes the “discipline of history” as “historical science” within the unity/uniqueness of science, and propose it to be evaluated within this concept.

**Keywords:** Unity of science, two cultures, nomothetic, idiographic, natural science, spirituality, historical science

### **Extended Summary**

In our study, the “biculturalism”, “two scientism” argument whose origins are based on Kant’s distinction between spiritual and natural science will be discussed in terms of epistemology. In this respect, the possibility of the simple term “science” will be urged upon instead of “sciences” in its plural form.

Two scientism/biculturalism argument will be analyzed based on the theoretical framework developed over the unity of science argument. The arguments to be covered will be selected by sampling. The focus will be on the problematic of epistemological classification of science in selected samples.

In our study, by presenting a historiographical refusal to the nomothetic (explanatory) and idiographic (descriptive) distinction in the literature, we acknowledge that there is no difference in principle between social sciences and physical sciences in epistemological terms, and that each science has its own methodological rules and laws. But we draw attention to the fact that the ontological and methodological distinctions inherent in science should not preclude epistemological unity. We propose from an epistemological point of view the unity of science/single science approach, which transcends the distinction between two cultures/two sciences. When we think over the “discipline of history”, we conceptualize it as “historiography” within the singularity/unity of science, within its ontological and methodological “special scientific” structure, and we think that the nomothetic and idiographic distinction in the literature should be overcome and evaluated within this concept.

Until the 19th century, there was no institutional line limiting the fields of knowledge or an understanding that separates the sciences. But two centuries after the “Scientific Revolution” took place, “natural sciences” established absolute dominance in the field of knowledge and created its own “culture”. Kant's classification of science as natural sciences (Naturwissenschaften) and spiritual sciences about spiritual reality (Geisteswissenschaften) formed the foundations of her two scientism/biculturalist approach. According to this distinction, while natural sciences want to explain nature with general concepts and laws, spiritual sciences cannot work with generalizing and explanatory methods due to the historicity and individuality of their subject. Science that aims to explain nature can be nomothetic or iconographic. Spiritual sciences exist to understand people and society. The fundamental difference between natural sciences and spiritual science is built on explanation and understanding. In this way, science suffers from the conceptual distinction of two culturalist/biscientist approaches, nomothetically and ideographically.

In the face of the explanatory/canonic methodological distinction of natural sciences, Moles created the definitions of “sciences of the indeterminate” (human sciences) and “hard sciences” (natural sciences). Moles stated that “human sciences” are better equipped than sciences such as physics, chemistry and astronomy, which are described as “hard”, because human sciences have to touch the daily universe in which the human lives and complex phenomena that are variable, random and uncertain. Moles also argued, for this reason, that “humanities” were more advanced. Although this study does not consider the subject from the dichotomy of science such as hard-indeterminate, forward-backward, within the scope of the “singularity/unity of science” approach, we care about Moles' suggestion that it is necessary to develop the logic and epistemology of the uncertain and the possible.

Considering that the distinction made in terms of methodology is “not breaking with the phenomenon” and “theorizing”, it is concluded that these two principles that should be at the basis of nomographic science are the discipline of history that does not allow repetition like history and whose every phenomenon is “unique”. In this case, the condition of science is to determine whether the empirical basis can be achieved based on the first principle. With the rise of positivism in the 19th century, the use of documents and their determination with various empirical methods would provide the “unity of method” and “unity of science”. Based on meeting one of the two principles, history was able to declare its belonging to the “science culture” in the 19th century as a “semi-positivist” discipline.

However, it can be thought that the separation made over these two principles subjected science to a mechanical reductionism. When considered through history, a differentiation has been established on the principle of “non-repeatability”, which it differs from nomographic science. According to this basis, an event cannot happen twice in history; events are unique. With the familiar phrase, history does not repeat itself. When we think about this proposition, isn't it the same as the conditional proposition “ceteris paribus” (provided all other conditions are the same) used by economics, which is considered to be nomothetic social science? In the conditional proposition “under normal conditions” in the laboratory environment, we can say that the conditions under which the facts occur in history are fixed, just as the conditions are fixed. Therefore, when the conditions change, the results of the proposition also change, so the repeatability takes a state proportional to the stability of the inputs and thus the concept of law is reached.

Another important common point that points to artificiality in the division of science into two is that a single phenomenon finds its correspondence in both fields that are accepted as nomothetic and ideographic. For example, the plague epidemic finds its response in the field of medicine as well as in the field of history from societal point of view. Of course, historical-social events and facts, or the research object of any field, may differ from other fields and methodologies such as describing/explaining or understanding/interpreting them can be developed. The point to note here however is that both fields progress in principle indifferent from each other, that is, they follow the “scientific research logic”. In the debates about the state and nature of knowledge, considering that they occur in two dimensions in terms of “ontological” and “epistemological” explanations that appeal to “scientific models” and their empirical counterpart, the main problem lies in the separation of science, including the “epistemology” of the biculturalism. So the distinction does not exist in the epistemological structure of science.

## **Giriş**

Tarih boyunca tartışılabilen; bilimde, genel yasaların yerleştirilmesini kapsayan nomotetik bilimler (doğa bilimleri) ile bir defalık ve yinelenemez olayları kapsayan idiografik bilimler (kültür bilimleri) arasındaki ayırım bilimde açmazlara sebep olmaktadır. Bu açmazdan çıkmanın yolunun, “bilimin birliği/bilimin tekliği” yaklaşım olduğunu öngörüyoruz.

Bilimin birliğine ilişkin görüşleri kısaca özetlemek gerekirse, 20. yüzyılda Viyana Çevresi'nin bilimi metafizikten ayırma çabasını gündeme getirebiliriz. Bu çabayla geliştirilen "birleşme metodu", doğal ve insan bütün bilimlerin ortak metodu ve dili olarak kabul edilmiştir. Fakat bu metot, teorileri ve kavramları içeren daha temel bir içerik anlamına gelmez. Bu görüş etrafında, güçlü bir indirgemeci metot öneren Carnap'a göre, bilimin birliği, hiyerarşide fiziği temel alan bir bilim teorisi inşa edilmesini gerektirir. Bu sistemde, farklı bilim alanlarının kavramları ve yasaları birbirine bağlıdır (Cat, Erişim: 29.09.2020). Carnap'ın örneği bu konuda açıklayıcıdır: biyolojideki homo sapiens, ekonomide birey, aynı terime yani, insana işaret eder. Bu eşanlamlılık (synonym) durumu, günlük hayat ile bilimdeki doğru kavramı için semantik bağlamda da geçerlidir (Carnap, 1991: 394). Carnap'a göre, fizikçi dil ve ifadeler, epistemolojik ve metodolojik açıdan evrenseldir. Bu bağlamda, bilimin birliğini epistemolojik bir proje olarak ele alır. Carnap'ın idealize edilmiş indirgemeci modelinden ziyade daha az indirgemeci ve daha az idealize edilmiş bir model önerisi, Neurath tarafından önerilir. Neurath'ın birlik görüşü, empirik gerçekliğin karmaşıklığı ve empirik bilginin pratik hedeflere uygulanmasını içermektedir. O'nun indirgemeci modeli, klasik ideale karşı olan bir ansiklopedi modelidir. Bu model, insan ve bilimlerin kesin olmayan terimlerinin bilim içindeki yerine dikkat çekerek dil birliğini ve araç değişimlerini vurgular (Cat, Erişim: 29.09.2020). Neurath, bilimin birliğini sağlamak için ortak bir dil olarak fizikalizmin kullanılmasının gerektiğini savunur. Fakat onun fizikalizm ile kastettiği, yer ve zaman açısından tanımlanabilirliktir. Çünkü doğadaki nesnelerin doğasını incelemek, Neurath için metafiziktir. Ayrıca, sosyal ve zihinsel süreçleri içeren nesnelerin ve doğal süreçlerin yer ve zaman açısından bir kural olarak incelenmesi gerektiğini belirtir. Özetle, O'nun fizikalizm görüşü, bütün bilimlerin fiziğe indirgenebilirliğini savunmaz. Her bilimin kendine özgü kural ve yasaları olduğunu kabul eden Neurath, örneğin, biyoloji veya sosyoloji yasalarının fizik yasalarıyla açıklanamayacağını kabul eder. Bu nedenle, ona göre yapılabilecek tek şey, insan toplumunu ve bir yıldız kümesini belli bir mekânsal ve zamansal yapıda incelemektir (Sebestik, 2011: 49).

Bilimin birliği konusunun genel yaklaşımlar ise, ontolojik ve epistemolojik olarak iki ayrı başlık altında özetlenebilir. Ontolojik birlik görüşü, tanımlayıcı kavramları, olguları, özellikleri ve aralarındaki ilişkiyi tanımlayacak modeller geliştirmeyi amaçlar. Bu modellerin ortaya çıkması ve aşağıya doğru nedensellik gibi birleştirici metafizik yönlere odaklanması öngörülür. Epistemolojik birlik görüşü ise, epistemik ilişkileri kurmayı veya açıklama getirmeyi amaçlar. Metodolojik bağlantılar ve mantıksal, matematiksel vb. biçimsel modeller, bu amaca uygun türlerdendir (Cat, Erişim: 29.09.2020).

## **Kavramsal Çerçeve**

Bilimin doğa bilimleri ve tin bilimleri olarak ikiye ayırımı, genel yasaların yerleştirilmesini kapsayan nomotetik bilimler (doğa bilimleri) ile bir defalık ve yinelenemez olayları kapsayan idiografik bilimler (kültür bilimleri) arasındaki bir ayırımdır. Rickert, bilimsel metodolojiyi nomotetik, kültürel metodolojiyi ise idiografik ile eşitleyerek bu ayırımı daha ileriye götürmüştür (Swingewood, 1998: 163). Snow'un 1959'da ortaya attığı "iki bilim" arasındaki ayrışmacı "iki kültür" (Snow, 2010, 98) kavramının da, bu kökenden beslendiği düşünülebilir. Bu kavramsallaştırma, iki kültür arasındaki "epistemolojik kopuşu ve birbirlerine karşı duydukları derin şüpheyi ve anlayışsızlığı ifade etmektedir" (Anlı, 2017: 43).

Buna karşılık, Windelband'a göre, bir bilimin içeriğini belirlemeye çalışmak yeterli değildir, onu kullandığı metotla anlamak da gerekir. Bu bakımdan, epistemoloji uzmanları, bilimleri sınıflandırmakla hata yapmışlardır. Çünkü meşru tek "ayırım" ancak kullanılan metodun hususiliği üzerine, yani her bilimin kendisiyle gerçeği yakaladığı orijinal tarz üzerine temellendirilebilir (Freund, 1991: 66-67). Freund, bilimler sınıflandırmanın yarattığı açmaza vurgu yaparak, bu açmadan kurtulmak için her şeyden önce doğa bilimleri ile beşeri bilimler arasında yapılan ayırımın yerinde olup olmadığını sorgular. Genellikle, çok doğalmış gibi, hiç eleştirilmeden benimsendiği veya genel kabul gördüğü için; bu ayırımda, bize olduğu gibi gözükmeyen bir peşin hüküm söz konusudur. Bu noktada konularının türdeş olmaması temeli üzerinde bilimlerin farklılaşması fikrini reddedenlere hak vermek gerekir (Freund, 1991: 102).<sup>1</sup>

Bu kapsamda, makalenin kavramsal çerçevesi açısından temel sorunsalımız:

1- Bilimselliğe/bilimsel yöntemlerin uygulanmasına dair doğa ve beşeri bilim ayrışımındaki "iki kültür"(cü)lük, "iki bilim"(ci)lik yaklaşımını aşmaktır. Bu bakımdan; belki de, çoğul (-ler/lar) ekli "bilimler" terimi yerine tekil/yalın halde "bilim" terimini kullanmak daha "bilimsel" bir yaklaşım olabilir. Bu da bizi, Duhem örneğinde olduğu gibi, bilimlerin -muhakemeci bilimler, deneyci bilimler

---

<sup>1</sup> Freund'a göre, bilimlerin hepsi de aynı gerçekliği inceler. Mesela bir volkanik patlama jeolojik, kimyevi, biyolojik, psikolojik, sosyolojik, etnografik vb. çok çeşitli tahlillere imkân verebilir. Üstelik, O'na göre, doğa bilimleri alanının sözde türdeşliği de sırf bir peşin hükmün ifadesidir. Çünkü bu bilimler kendilerine atfedilen epistemolojik birliği temsil etmekten uzaktır (Freund, 1991: 102).



tarih bilimleri- sınıflandırılması (Güzel, 2010: 43-46) geleneğinden uzaklaştırır. Bu tarz sınıflandırmalara dair örnekler çoğaltılabilir.<sup>2</sup>

2- Konunun bir başka yönü, “sosyal bilimler”, (ki bu yön “üçüncü kültür”ü ifade eder) (Snow, 2010: 98), arasındaki ayrımların ne derece geçerli olduğu, makalenin kapsamının dışındadır.<sup>3</sup> Bu konuda, Gulbenkian Komisyonu’nun Raporu’nda, 19. yüzyılın sonunda “sosyal bilimler”i yapılandırmak üzere oluşturulan disiplin sistemi içinde üç değişik ayırım çizgisinin görüldüğü belirtilir: Bu, “tarih ve üç nomotetik sosyal bilimi” -(piyasayı (iktisat), devleti (siyasal bilim) ve sivil toplumu (sosyoloji)- inceleyenler arasındaki keskin ayırmadır. Raporun, 1945 sonrası dünyada bu ayırım çizgilerinin her birinin tartışma konusu olduğu (Gulbenkian Komisyonu, 2003: 39-40.) vurgusu, bu tür bir ayırımı reddetmemiz açısından, makalenin kavramsal çerçevesiyle de uyumludur.

Makalede, nomotetik ya da idiografik ayrışımına dayalı iki kültürcü/iki bilimci yaklaşımların bilimde açmazlara sebep olduğunu, bu açmazdan çıkmanın yolunun, “bilimin birliği/bilimin tekliği”<sup>4</sup> yaklaşımı olduğunu öngörüyoruz. Bilimin doğasında var olan, “ontolojik” ve “metodolojik” farklılıkların, bilimin ilkesinde var olan “epistemolojik” birliğin önüne geçmemesi gereğine dikkat çekiyor; bunu, literatürdeki nomotetik ve idiografik ayrışımına tarihbilimsel bir

<sup>2</sup> Bilimlerin sınıflandırılmasına dair eski çağlardan beri süregelen literatüre dair örnekler sunacak değiliz. Freund’un kitabının birinci bölümü tarihten güncel bilim sınıflandırılması girişimlerini içeren “sınıflandırmalar devri”dir. Ayrıntı için bkz. Freund, 1991: 3-14. Makalemizin sorunsal bağlamında örneğin bkz. Rickert. Swingewood, 1998: 163.

<sup>3</sup> “Sosyal bilimler”, doğa bilimleri/birinci kültür ile insani bilimler/ikinci kültür arasında bir tür “üçüncü kültür” olarak var oldu. Bu, hem kuramsal hem de kurumsal olarak kesin bir hatla bölünen bilgi yapılarında, kurucu bilgi kuramı gereği birinci kültüre eklenmeyi amaç edinen ve bu amaç gerçekleştiğinde feshedilecek bir var oluştu (Anlı, 2017: 36). Sosyal bilim disiplinlerinin ortaya çıkışı, sınırlarının çizilmesi ve kurumsallaşması, Fransız Devrimi’in sebep olduğu ideolojik dönüşümün dünya-tarihsel sonuçlarından biri olarak değerlendirilebilir (Di Meglio, 2007: 78-79). İki kültür arasındaki mücadelenin en yoğun yaşandığı alan olan sosyal bilim disiplinlerinde; ana kural, doğa bilimlerinden ithal edilen, “değerden/ön kabulden bağımsız olmak” kavramına uymak (Di Meglio, 2007: 79-80), tarihbilim açısından değerlendirildiğinde, incelenen konulara “tarafsız yaklaşmak/bakmak”tı (Di Meglio, 2007: 81, dn. 3). Sosyal bilimlerin ayrı disiplinler olarak ortaya çıkması ve kurumsallaşmasına dair ayrıntı için bkz., Gulbenkian Komisyonu Raporu, 2003.

Nomotetik ile idiografik ayrımı üzerine yürütülen epistemolojik tartışmada pozitivist-nomotetik yönelim, meşru bir biçimde “bilim” adını almaya, yani birinci kültürün parçası olmaya sadece kendisinin uygun olduğunu öne sürerken, idiografik yaklaşım bilimle birliğini dolaylı bir şekilde kurmaya çalıştı (Anlı, 2017: 36).

<sup>4</sup> Kavramın tarihsel-kuramsal gelişimine dair ayrıntı için bkz. <https://plato.stanford.edu/entries/scientific-unity/> (Erişim: 18.04.2020).

reddiye sunarak yapıyoruz.<sup>5</sup> Makalenin ana temasını oluşturan tarih disiplini ise bilimin birliği/tekliği içinde “tarihbilim” olarak değerlendiriyoruz. Bu kapsamda, tarihi nomografi ile ilişkilendirmeye çalışır gibi bir görünümün ortaya çıkma ihtimali olsa da; sorunumuz, aksine, böyle iki kültürcü/iki bilimci herhangi bir ilişkilendirmenin çıkmazlarını aşmaktır.

## **İki Bilim: Nomotetik Bilimler - İdiografik Bilimler Ayırımı**

19. yüzyıl öncesinde, akademisyenlerin çalışmalarını bir bilgi alanıyla sınırlayan kurumsal bir çizgi ya da bilim ve beşerî disiplinlerin ayrı bilgi alanları olduğuna ilişkin bir kavrayış yoktu. Halbuki, bilim tarihi açısından “Kopernik’in Göksel Kürelerin Devinimleri Üzerine” (1543) başlıklı kitabının yayınlamasıyla 1543’te başlayıp Newton’un “Doğal Felsefenin Matematik İlkeleri” (1687) başlıklı kitabını yayınlamasıyla 1687’de tamamlanan “Bilimsel Devrim”in üzerinden neredeyse iki yüz yıl geçtikten sonra “doğa bilimi”, bilgi üzerinde mutlak hakimiyetini kurdu ve kendi kültürünü yarattı (Anlı, 2017: 35-36). Bu süreç doğa bilimin bilimsellikte referans kaynağı olmasının da tarihselliğini belirledi. Nomotetik ile idiografik ayırımı üzerine yürütülen epistemolojik tartışmada pozitivist-nomotetik yönelim, meşru bir biçimde “bilim” adını almaya, yani birinci kültürün parçası olmaya sadece kendisinin uygun olduğunu öne sürerken, idiografik yaklaşım bilimle birliğini dolaylı bir şekilde kurmaya çalıştı (Anlı, 2017: 36). Nitekim, beşeri bilimlerin matematikleştirilmesi ondokuzuncu yüzyılın son yarısında her yerde kendini göstermeye başlamıştı: resimde, mimaride, müzikte kullanılan matematiksel motifler, edebiyat eleştirisinde, felsefe ve yapısalcılığa matematiksel yaklaşımlarda bulunulması bu duruma ilişkin örneklerdendir (Mielants, 2007: 68).

Calouste Gulbenkian Vakfı’nın/Portekiz düzenlediği toplantı raporunda, 19. yüzyılda farklı disiplinlerin değişik epistemolojik tavırlardan oluşan bir yelpaze gibi açıldığı belirtilir. Yelpazenin,

---

<sup>5</sup> Windelband, nomotetik ve idiografik bilimler arasındaki ayırımın tamamen biçimsel ve teleolojik olduğunu vurgulamaktadır (<https://plato.stanford.edu/entries/wilhelm-windelband/>, Erişim: 29.09.2020). Aslında makalenin başlığındaki “reddiye” ifadesi de bu (ve başka türden) teleolojik ayırışım ve yaklaşım(lar)ın aşılması; TDK Sözlüğündeki ifade ile, “bir düşünceyi, bir öğretiyi çürütmek için yazılan yazı” (<https://sozluk.gov.tr/>, Erişim: 06.05.2021) kapsamında düşünülmüştür.



1- Bir ucunda önce empirik olmayan bir faaliyet matematik, ondan sonra da kendi aralarında azalan determinizm sıralamasına göre dizilen deneysel doğa bilimleri fizik, kimya, biyoloji yer almaktaydı.

2- Öbür ucunda ise, en başta empirik olmayan bir faaliyet olarak matematiğin karşılığı felsefe, sonra da belli başlı sanatsal faaliyetleri inceleyen edebiyatlar, resim ve heykel, müzikoloji, çoğu zaman uygulamada bu sanatların tarihini yaptığı için tarihe yaklaşan insan bilimleri (ya da sanat ve edebiyat) yer alıyordu. Buna göre,

2.a- İnsan ve doğa bilimlerinin arasında da sosyal gerçekliklerin incelemesi olarak tanımlanan dallar, sanat ve edebiyat fakültelerine yakın ve çoğu zaman onların içinde yer alan tarih (idiografik) ve

2.b- doğa bilimlerine daha yakın duran sosyal bilim (nomotetik) bulunuyordu (Gulbenkian Komisyonu, 2003: 12).

Bu sınıflandırmanın devamındaki açıklamada; bilginin, her biri farklı bir epistemolojiyi benimsediği için giderek daha katı biçimde ikiye ayrıştığı bir süreçte sosyal gerçeklikleri inceleyenlerin kendilerini bu çekişmenin tam ortasında buldukları ve onların da epistemolojik konularda kendi içlerinde bölündüklerine vurgu yapılır (Gulbenkian Komisyonu, 2003: 12).

Kökenleri Kant'a değin uzanan bir ayırımla, Alman filozofları; bilimleri, doğal gerçekliğe dair doğa bilimleri (Naturwissenschaften) ve tinsel gerçekliğe dair tin bilimleri (Geisteswissenschaften) olarak ikiye ayırdılar (Özlem, 2017: 23). Bu ayırımının kavramsal çerçevesi, tam da makalemizin "karşıt kavramsal çerçeve"sinin içeriğini oluşturmaktadır. Şöyle ki, bu ayırıma göre:

"Doğa bilimleri, doğayı genel kavramlar ve yasalar altında betimlemek ve açıklamak ister. Tinsel gerçekliğe yönelen bilimler ise (Dilthey'in verdiği adla "tin bilimleri") konusunun tarihselliği ve bireyselliği yüzünden, doğa bilimlerinin genelleştirici/açıklayıcı yöntemleriyle çalışamazlar" (Özlem, 2017: 24).

Bilimler arasında yapılan bu denli keskin bir epistemolojik ayrışma, ister istemez, doğa bilimlerinde "yasa"ların örttüğü şaşmaz ileriye yönelmeleri, toplum bilimlerinde ise "yorum"larla şaşırtılan geriye yönelmeleri gerektirir (Divitçioğlu, 2004: 14). Bu durumda, Divitçioğlu'nun ifadesiyle,

"Doğa bilimler, dışımızdaki doğayı *açıklamak*, tin bilimler içimizdeki insanı ve de toplumu *anlamak* için vardır. Bilim ya *nomotetik* olur ya da *ikonografik*; doğa bilimlerinde yasalar egemenken, toplum bilimlerinde yorumlar geçerlidir" (Divitçioğlu, 2004: 14).

Böylece bir tarafta betimleme-açıklama ya yönelik yasalı, diğer tarafta anlama-anlamlandırma/yorumlamaya yönelik yarasız iki karşıt metodoloji geliştirdi. Literatürdeki tanımlamanın kısa özeti ile (Marshall, 1999: 322):

1- Nomotetik (yasa koyucu) yaklaşım: Genellikle doğa bilimlerinin mantığı ve metodolojisini benimseyerek, toplumsal yaşam hakkında genel, yasa benzeri saptamalar ortaya koymaya çalışır.

2- İdiografik (tekil olanı kavrayıcı) yaklaşım: Tarihin ve biyografinin büyük kısmında görüldüğü gibi tekil (tarihsel açıdan özgül) bir fenomenin biricik öğelerini ön plana çıkan yaklaşımları anlatır.

Moles, “Belirsizin Bilimleri” başlıklı kitabında bu sorunu irdeler. O’na göre, fizik, kimya, astronomi, hatta biyoloji gibi, kesin oldukları ve kavramları iyi belirlenmiş olduğu için “sert” olarak nitelendirilebilen bilimler, adlarını gasp etmişlerdir. Bu bilimler, doğanın maddi yanları dışında kalan ve “bilimleri”nin bir kenara bıraktığı tüm diğer olgular hakkında yeterli bir “epistemolojik çaba” harcamamışlardır. Moles’in, belirsizin bilimleri olarak kavramsallaştırdığı “insan bilimleri/beşeri bilimler”<sup>6</sup>, başlangıçtan beri, belirsiz olgularla ve muğlak kavramlarla karşı karşıya gelmişler ve onları, bu halleriyle ele almak zorunda kalmışlardır. Böyle bir girişim doğal olarak birtakım riskleri de bünyesinde barındırmıştır. Bu bilimler, belirsizin ve mümkün olanın bir mantığını ve bir epistemolojisini (örneğin “ölçekler”) geliştirmek ve bunları pekin bir tarzda kullanmak gereğini hissetmişlerdir. Moles, bu kapsamda belirsizin bilimlerinin “metodolojik” ve “epistemolojik” yapısına dikkat çeker ve belirsizin bilimleri ile sert bilimler arasında bir karşılaştırma yapar:

Ancak, izledikleri bu yol nedeniyle, kendilerine önerilen alanın gözlenebilir ve tekrar eden olgularından hiçbirisi konusunda -ifade edilmiş veya edilmemiş- hiçbir zaman şöyle ya da böyle, tümünden-sahiplenme iddiası taşımamışlardır. Demek ki, bilgi planında, karmaşık olgulara ve dolayısıyla değişken, rastlantısal, dış hatlarında belirsiz olan ve insanın mücadele etmek durumunda olduğu günlük evrenin dokusunu oluşturan olgulara yaklaşmak bakımından, daha iyi donatılmış bir durumdadırlar (Moles, 2012: 321-322).

Moles’a göre, epistemolojik açıdan, “belirsizin bilimleri” (insan bilimleri) “sert bilimlerden” (doğa bilimlerinden), (kavramsal çerçevemiz açısından ifade edersek, ideografik bilimler nomotetik bilimlerden) daha ileri bir konumdadır.

---

<sup>6</sup> Weber’in kullandığı terim “kültür bilimi”dir. Bu terimi “sosyal bilimler”, “tarih bilimleri”, “tin bilimleri”, “insan bilimleri”, “idiografik bilimler”, “hermeneutik bilimler” vb. çok değişik adlarla anılan ve doğa bilimlerinden ayrılan bilimler grubunun tümü için kullanır (Özlem, 2017: 32).

Fakat konuya belirsiz-sert, ileri-geri vb. dikotomisi içinden bakarsak yine iki bilimci/iki kültürcü yaklaşım içinden değerlendirme yapmış oluruz. Bu bakımdan, biz, “bilimin birliği/bilimin tekliği” yaklaşımı kapsamında; bu tür bir ayırımı doğru bulmuyor, ama Moles’ın, “belirsizin bilimleri” kavramsallaştırması ile ileri sürdüğü yeni bir yaklaşım önerisini önemsiyoruz.

### **Bilimin Birliği: Nomografik ve İdiografik Bilimler Ayırımını Aşmak**

Gulbenkian Komisyonu’nun Raporu’na göre (2003: 35-36):

“Nomotetik sosyal bilimlerin büyük bölümü ise öncelikle, kendilerini tarih disiplininin ayıran noktaları vurgulamaktaydılar. Onları ilgilendiren, insan davranışına yön verdiği düşünülen genel yasalar saptamaktı, incelenecek olguları (tekel olaylar olarak değil) bir dizinin örnekleri olarak ele almaya ve çözümlene yapabilmek için insan gerçekliğini parçalara ayırmaya yatkındılar, dar anlamda bilimsel denilen yöntemler kullanmaktan yanaydılar (örneğin teoriden türetilen hipotezlerin bilimsel yollarla elde edilmiş, tercihen nicel verilerle kanıtlanması bekleniyordu), sistemli olarak elde edilmiş (örneğin alan araştırması verileri) kanıtları ve kontrollü gözlemleri, şu ya da bu yolla bulunmuş metinlere ve başka rastgele elde edilmiş kaynaklara tercih ediyorlardı”.

“Bir kez sosyal bilim bu yollarla idiografik tarihten ayrıldıktan sonra, nomotetik sosyal bilimciler -iktisatçılar, siyasal bilimciler, sosyologlar-kendilerine özgü alanın öbür alanlardan gerek konu gerekse metodoloji açısından ne kadar farklı olduğunu göstermeye giriştiler. İktisatçılar bunu, piyasa mekanizmalarını inceleyebilmek için, ceteris paribus (diğer bütün koşullar aynıken) varsayımının geçerliliğini vurgulayarak yaptılar. Siyasal bilimciler ilgi alanlarını resmi hükümet yapılarıyla sınırlandırarak yaptılar. Sosyologlar ise iktisatçılar ve siyasal bilimcilerin ihmal ettikleri sosyal ilişkiler alanını ön plana çıkardılar”.<sup>7</sup>

---

<sup>7</sup> Gulbenkian Raporu’na göre, iki (ya da üç -tarih ve üç nomotetik sosyal bilim, s. 39.-) kültür arasında bir yakınlaşmanın olduğunu söylemek için henüz erken de olsa; bugün, bilginin farklı alanlarının mutlaka birbirleriyle çelişmesi gerekmediğini öneren bir anlayışa doğru yol alınmaktadır. Raporda, “iki kültür kavramının aşılmağa olduğunu söyleyebilir miyiz?” sorusuna verilen cevap şudur: “Bunu söylemek için daha çok erken. Bugün için söyleyebileceğimiz sadece, doğa bilimleri, sosyal bilimler ve insan bilimleri şeklindeki üçlü bölünmenin, artık eskiden olduğu gibi apaçık bir doğru olarak görülmediğidir. Aynı şekilde, artık sosyal bilimlerin doğa ve insan bilimlerinin oluşturduğu iki hasım klan arasında parçalanmış zavallı bir akraba konumunda olmadığını; tersine, belki de onları barıştırabilme

Tarih disiplininin idiografiklikle ilişkilendirilmesi konusu söz konusu olduğunda:

“Bilimselleşmenin koşulu olarak pozitivist-nomotetik modelin benimsenmesi ve disiplinler çalışmaları bu modele uygun biçimde gerçekleştirilmenin bir koşul haline gelmesi, kuramsallaşamayan, yasalı bilme ve yasalara dayalı açıklama yapabilmeyi başaramayan disiplinleri kendiliğinden bilimden uzaklaştıran bir ayraç yaratır. Epistemolojik ana akımı pozitivism olmayan disiplinlerin bilim-dışı bırakılması, başta tarih olmak üzere idiografik yönelimli disiplinleri beşeri disiplinler kanadına dâhil etmektedir” (Anlı, 2017: 48).

Anlı’yı izleyerek, sosyal bilimler için bilimsellik temelini “olgudan kopmama” ve “kuramsallaşma” olduğu düşünülürse, bilimsel yöntemin ve yönelimin nomografik olmasını gerektiren bu “iki ilke”li temel, tarih gibi olgu alanı “tekrara izin vermeyen” ve her bir olgusu “biricik/özgül olan” tarih disiplininin idiografik kanatta, yani betimsel kanatta<sup>8</sup> kalmasına neden olmaktadır (Anlı, 2015: 12). Buna göre, bilim ile bilim olmayanı ayırt etmenin tek yolu, birinci ilkenin, yani empirik temelini sağlanabilir olup olmadığının tespit edilmesidir. Anlı’ya göre, Tarih disiplini, sadece belgelerin kullanılması ve bunların çeşitli empirik yöntemlerle tespit edilmesini bilimin gerektirdiği “yöntem birliği”ni ve dolayısıyla “bilimin birliği”ni sağlayacağı kabulüyle iki ilkeden birini karşılayarak ve bu nedenle de “yarı-pozitivist” bir bilim disiplini olarak, 19. yüzyılda “bilim kültürü”ne aidiyetini ilan edebilmiştir (Anlı, 2015: 13).

Bu tanıma göre; tarih disiplini, iki ilkenin gereklerini yeterince karşılayamamaktadır. Şöyle ki, olay/olgusal anlamda, ilk ilke “belgesellik” ve “empirik analiz” koşulunu yerine getirirse de, “tekrarlanamazlık” ve “özgüllük” içermesi dolayısı ile ikinci ilke kuramsallaşmayı yerine getirememekte olduğu için tam bilim kategorisine dahil edilememektedir. Fakat burada, her iki alıntıyı

---

gücüne sosyal bilimlerin sahip olduğunu söylemek mümkündür.” (Gulbenkian Komisyonu, 2003: 67).

Sosyal bilimin “öznel” ve “nesnel” boyutu üst kümelerine göre oluşturdukları -sosyal bilimin doğasıyla ilgili kabullerin analizi için bir şema başlıklı- şemada (Burrell ve Morgan, 2005: 3); konumuz açısından, nomotetik ve idiografik yaklaşımlar, öznellik-nesnellik zıtlığında, metodoloji içerisinde değerlendirilir. Buna göre: Sosyal bilime öznellik yaklaşım: İdiografik metodoloji; sosyal bilime nesnellik yaklaşım: nomotetik metodolojidir (Burrell ve Morgan: 3).

<sup>8</sup> “Betimleme” terimi, “bir nesnenin, kendine özgü niteliklerini tam ve açık bir biçimde söz veya yazı ile anlatmak, tasvir etmek” (<http://tdk.gov.tr/>, Erişim: 06.05.2021) yönüyle “açıklama”ya (bir konuyla ilgili gerekli bilgileri vermek, izah etmek” (<http://tdk.gov.tr/>, Erişim: 06.05.2021), (izah=açıklama (<http://tdk.gov.tr/>, Erişim: 06.05.2021) karşılık gelir, ki literatürü izlersek; bu terim, ideografikliğe değil nomografikliğe dair olsa gerektir.

bir arada değerlendirdiğimizde, “tarihbilim” (sayısal/fen/doğal bilimler ile sözel/kültürel/beşeri bilimler gibi iki kültürlü yaklaşımı aşarak), bir/tek olarak bilim bu şekilde indirgemeci (mekanik de diyebiliriz) bir “nomografik - idiografik” ayrımına izin vermekte midir? şeklinde bir soru akla gelmekte ve bu ayrımın bilimsel yöntemin (hipotezden veri tabanına deneyden ve gözleme vb.) birbirinden farklı doğa bilimleri ve beşeri bilimler olmak üzere “iki kültür”ün ayrışması üzerine inşa edildiğini düşündürmektedir (Lee ve Wallerstein, 2007). En basitinden bu ayrışmada, idiografik bilimlerdeki açmazda temel belirleyicilik “tekrarlanamazlık” ölçeği üzerine kurulmuş olup, bu ölçek “özgüllük/biriciklik” ile açıklanmaktadır. Bu açıklama, genel anlamda tarihte “aynı” olay ve olgular tekrarlanamaz, bu olay ve olgular biriciktir; kısaca tarih tekerrür etmez temel önermesi üzerine kuruludur. Bu önerme nomotetik sosyal bilim olarak değerlendirilen iktisat bilimin kullandığı “ceteris paribus” (diğer bütün koşullar aynıyken/aynı kalmak şartıyla) koşullu önermesiyle de aynı içeriğe sahip değil midir? Zira bütün koşullardan biri değiştiği zaman önermenin sonuçları da değişir. Tıpkı, laboratuvar koşullarının “normal şartlar altında/NŞA”ki koşullu önermesinde bu koşulların da sabitlenmesi şartı gibi. Koşullardan/şartlardan biri-birkaçı değişirse sonuç da değişir. Bu durumda, tekrarlanabilirlik, girdilerin sabitliği ile orantılı bir durum almakta, buradan doğal yasa kavramına ulaşılmaktadır. Halbuki yasalar bile örtülü bir koşulluluk önermesi (ceteris-paribus) içerir ve Normal şartlar altında olmak koşulu ile ilişkilendirilir.

Bilimsel ilke/mantık bağlamında ve bilimin tekliği kapsamında, tarihteki olay ve olgulardaki koşulların değişmesi de bu bağlamda değerlendirilmelidir. Koşullu önerme olarak; şayet, Peloponnes Savaşı’nı da Laboratuvar ortamında, normal şartlar altında (bütün şartlar aynı kalmak koşuluyla) deneyebileseydik sürekli aynı sonucu alabilirdik. Ama “teknik olmayan faktörler”e, örneğin iklim, savaş teknolojisi, özne-zaman-mekân boyutuna vb. koşullara bağlı olarak Peloponnes Savaşı tekrarlanamaz, bunu laboratuvar ortamında yeniden deneyemeyiz ve doğal olarak gözlemleyemeyiz; ama, “tipoloji” olarak “savaş” bu faktörlerden farklı olarak tekrarlanır. Buna göre yasa olma hali girdilerin sabitliği koşulunda düğümleniyor. Girdiler sabit tutulabilir ise çıktılarda sabitlenir, ki bu önerme bile, “-ebilirse” şartına bağlı olarak, koşulludur.

Bu durumda, iki-bilimci yaklaşım -bilimin doğasında var olan, görünenin öz olmadığı gerçeğini atlayarak-<sup>9</sup> gözle görünenler üzerine kurulup (laboratuvar ortamı, empirik kaynaklar vb.) gözle görünmez olanları (toplumsal-tarihsel olay ve olguların arka planı) dışarıda tutmaktadır. Örneğin, görünür olarak, zaman-

<sup>9</sup> Marks’ın ifadesi ile: “Eğer nesnelere (şeylerin) görünüşleriyle özleri arasında hiçbir farklılık bulunmuyorsa, bu durumda, bilim de gereksizdir.” (Aktaran, Woolgar, 1999: 41).



mekan-kişi açısından “Peloponnes Savaşı” tekrarlanamaz ve biriciktir. Fakat tarihsel-toplumsal gerçeklik açısından olgu ve olay olarak “savaş” tekrarlanır ve biricik değildir. Görünür olarak zaman-mekan-kişi, açısından “Fransız Devrimi” tekrarlanamaz ve biriciktir. Fakat tarihsel-toplumsal gerçeklik açısından olay ve olgu olarak “devrim” tekrarlanır ve biricik değildir. Örnekler çoğaltılabilir. Bu kapsamda değerlendirildiğinde, aslında, savaşlardan devrimlere, iktidar kavgalarından, toplumsal denetimlere, iktisadi krizlerden, salgın hastalıklara vb.; çoğul, “-lar/-ler” ekleriyle, tarihsel-toplumsal gerçekliğe karşılık gelen olay ve olgular tekrarlanabilir ve biricik değildir. Buradaki sorun; bilimin, olay-olguyu/görüneni gördüğü gibi değil (tekillik ve tekrarlanamazlık) onun ardındaki tarihsel-toplumsal gerçeklikleri de/görünmeyenleri görünür (olay ve olgu olarak tekil olmayan ve tekrarlanan savaş(lar), devrim(ler) vb) kılmasıyla ölçüldüğünde yukarıdaki ayırımdan farklı sonuçlar ortaya çıkabileceğidir. Zira bilimsellik, doğanın bilim insanına verdiklerinin ötesine geçmeyi gerektirir. Aksi takdirde bilime gerek olmazdı.

Örneğin, Ortaçağın veba salgını/kara ölüm (1347-1351) bir “araştırma nesne”si olarak yukarıdaki açıklamaya göre nomografik midir, idiografik midir? Veri tabanı iki kategoride (iki kültürcü yaklaşımla nomotetik ve idiografik kültürler açısından) değerlendirilirse bile, her “iki kültür” de kendi bilim dalının metodolojisi ve veri tabanı üzerinden bilimsel inceleme yürütebilir (Tarihi olaylar.com., Erişim: 10.05.2020). Şöyle ki:

- Doğa bilimleri açısından tıbbi olarak; Kara veba, “Yersinla Pestis” adı verilen bir bakterinin enfeksiyona sebep olmasından dolayı ortaya çıkan salgın bir hastalık olarak ortaya çıktı. Birkaç türü vardır: bubonik, septisemik, akciğer ve gastro intestinal. Belirtileri titreme, ateş, kusma, baş ve ağrısı, halsizlik, nefes darlığı, kasık ağrıları, kanama, vücutta yumurta şeklinde çıkan şişlikler, vücutta morarmalar, iç kanamalar.

- Tarihsel-toplumsal olay ve olgular olarak; Avrupa nüfusunun yarısını yok eden ve etkileri 200 yıl süren tarihsel toplumsal gerçekliğe karşılık gelmektedir. Salgın 1348’de Paris’i, 1349’da Londra’yı etkiledi. Fransa’da 125.000, İngiltere’de 1.000.000 kişi öldü. Salgın Venedik’ten İskoçya ve İskandinavya’ya, Suriye ve Lübnan’dan Mısır’a kadar yayıldı. Aragon kralı IV. Pedro ve eşi Leanor, İngiltere kralı III. Edward’ın kızı Jon vebadan öldü.

Bacon’ın, doğa bilimcinin doğayı sorgulaması gerektiğine dair vurgusunun izinden giderek; bizce, tarihbilimcinin de tarihi sorgulaması gerektiği düşünülmelidir. Tip(oloji)/model/şema vb. geliştirmek ya da teori üretmek bu sorgulamanın temel araçlarıdır. Bacon, doğaya karşı bilim insanının, doğanın söylediklerini bekleyip teorilerini doğanın ona lütfedip vermeyi seçtiklerinin



temeli üzerine inşa eden, saygılı bir dinleyicilik tavrını reddediyordu (Collingwood, 2005: 105). Buna karşı öne sürdüğü, aynı anda şu iki şeydi: Öncelikle, bilim insanının neyi bilmek istediğine karar verip bunu zihninde bir soru biçimine büründürerek, inisiyatif alması gerektiği. İkinci olarak, maruz kaldığında artık dilini tutamayacağı işkenceler geliştirerek, doğayı cevap vermeye zorlamanın araçlarını bulması gerektiği (Collingwood, 2005: 105). Collingwood'a göre, Bacon burada, tek bir kısa nükleyle, gerçek deneysel bilim teorisini temel olarak ifade etmiştir ve Bacon'ın öne sürdüğü yaklaşım, "Bacon bilmiyor olsa da, bu aynı zamanda gerçek tarihsel yöntem teorisi"dir. Bacon'ın bu yaklaşımı tarihin yazımında milat olarak değerlendirilirse, (ki Bacon öncesi bu dönem tarih yazarının otorite karşısında pasifleştiği, kes-yapıştır tarihçiliğidir), böylece, bilimsel tarihte, ya da gerçek tarihte, Bacon devrimi gerçekleşmiştir (Collingwood, 2005: 106).

Bu yaklaşım üzerinden ilerleyerek, "metodoloji"yi nomotetik/bilimsellik ve idiografik/kültürel olarak ayrıştıran, dolayısıyla bilimi nomotetik olmak ölçeğiyle eşleyen Rickert ile aynı fikirde değiliz: O'na göre, "bilimler arasındaki temel farklılık, konudan yani içerikten ziyade, özgün yöntemleri temelinde tanımlanmasıydı" (Swingewood, 1998: 163). Dilthey'in vurgusu da buna dairdir. Dilthey, doğal gerçekliği bir algı gerçekliği, tinsel gerçekliği ise insan yaratısı bir anlam gerçekliği olarak ayırmış ve bu iki gerçeklik alanına yönelen bilimleri konu ve yöntem bakımından birbirinden kesinlikle farklı yerlere koymuştur" (Özlem, 2017: 24). Doğa bilimleri, doğayı genel kavramlar ve yasalar altında betimlemek ve açıklamak ister. Tinsel bilimler ise doğa bilimleri gibi yasa bilimleri veya nomotetik bilimler olamaz ve insan toplumunu ve insan kültürünü, yine insanın yaratıp içinde yer aldığı bir gerçeklik alanı olarak incelemeyi mümkün kılacak özel yöntemlerle çalışabilirler (Özlem, 2017: 24). Bilimin ikiye ayırımı bağlamında, kültür/toplum/insan gerçekliğinin incelenmesinde; metodoloji, Rickert'da "özgün yöntemler"i Dilthey'de "özel yöntemler"i gerektirir, ki bunun anlamı doğa bilimlerinin nomotikliğinin aksine tinsel bilimlerinin -doğal olarak tarihbilimin- idiografikliğine ilişkindir.<sup>10</sup>

Bu kapsamda, "özel bilimler"den bahsetmek açıklayıcı olabilir. "Özel" sıfatı, bu disiplinlerin fizik yasaları gibi yasaları değil, sadece özel koşullarda söz konusu olan düzenlilikleri açığa çıkarmakta kullanılır. Her özel bilimin odaklandığı şeylere ilişkin yasalar, o özel bilimin yasayı "sahiplenmesi" ve "işleyime sokması" anlamında "özel"dir; yasa kendi açıklayıcı gücünü söz konusu

<sup>10</sup> Bilimin doğası konusundaki "sınır çizgisi çekme/bilimle bilim-dışı arasındaki sınırı belirleme konusundaki bitmeyen tartışmaya dönmüş oluyoruz. Bkz. Woolgar, 1999: 21-39.

disiplinin alanı içerisinde ispatsız öne sürme yetkesine sahiptir; onun örnekleri, kendisine sahip olan bilimlerin alanını oluşturur (Rosenberg, 2015: 143-144).

Bu açıklama aslında doğa bilimleri ile insan bilimleri arasında bulunduğu varsayılan farkın kaynağı, “ontolojik” mi “metodolojik” mi yoksa “epistemolojik” midir?<sup>11</sup> sorusunun da cevabını vermektedir. İki kültürcü yaklaşımçılar, “iki tür bilim arasındaki konu farklılıklarının kendi metodolojileri/yöntembilimleri arasında nasıl bir fark yarattığını tartışmışlar”, “konu ile metodoloji arasındaki bağ” a vurgu yapmışlar ve ayırımın belirleyiciliğini bu “ayrışma” üzerine oturtmuşlardı. Özel bilimler bağlamında ve yukarıdaki örnekten hareketle, konu aynı olsa da (veba salgını/kara ölüm) veri tabanları anabilim dallarının uzmanlık alanına göre (Doğa bilimleri açısından tıbbi olarak, tarihsel-toplumsal olay ve olgu olarak, ya da başka, herhangi bir X veya Y ya da Z vb. bilim dallarının araştırma nesnesi olarak) elbette ki değişebilir ve bunları incelemeye yönelik olarak betimlemeye/açıklamaya (literatüre göre nomotetik) ya da anlamaya/anlamlandırmaya (literatüre göre ideografik) yönelik metodoloji geliştirilebilir; ve fakat, her iki kategori de “ilkece birbirinden farksız” (Kincaid, 1990: 70) olarak işler ve “bilimsel araştırma mantığı” nı izler. Bilginin durumu ve doğası ile ilgili tartışmaların iki boyutta; “bilimsel model” ler ve onların deneysel karşılıklarına hitap eden “ontolojik” ve bilgiyi oluşturan açıklamaların güvenilirliğini gösteren “epistemolojik” boyutta gerçekleştiği (Alan, Erişim, 18.05.2020) de dikkate alındığında; buradaki sorun, iki kültürcülüğün “epistemoloji” de dâhil olmak üzere, bilimi ayrıştırmaktadır, bilimin epistemolojik yapısında değil.

Moles’ın savunduğu görüşe göre, (Moles, 2012: 43-46) “kesin” bilimler ve “kesin olmayan” bilimler, kısaca bilimsel düşünce denen şeyin sadece iki genetik aşamasıdır ve bütün bilimsel gelişme, zorunlu olarak bu iki aşamadan geçer. Kesin olan ve olmayan bilimler ayrımı, epistemolojik bir ayrım olmayıp, tarihsel ve en azından genetik niteliklidir. Bilim felsefesinin genel söyleminin bizi inandırdığının aksine, doğanın kesin bilimleri ile insanın ve canlının kesin olmayan bilimleri arasındaki fark, temelde bir fark olmayıp, bir tercih farkıdır. Ancak, doğa ve insan bilimlerinin konu olarak farklı alanları benimsemesi olgusu, kendiliğinde düşüncenin rasyonelliğiyle ilişkili değildir. Ayrıca bu olgu, şeylerin niteliğine/doğasına bağlı olmadığı gibi, gözlenenin tepkiselliğine veya tepkisel olmayışına da bağlı değildir. Moles, bu düşüncelerden hareketle, iki bilim dalının birbirine yakınlaşacağı konulara ve alanlara dair bazı sonuçlara ulaşır: 1- Bir

---

<sup>11</sup> Bu bağlamda, Weber’in çalışmaları, ideal tiplerin metodolojik stratejisini kullanarak, sosyal olanı nasıl tanıyabileceğimiz sorununu aşmak olarak nitelendirilebilir. Bu, “ontolojik” bir problemi “metodolojik” bir çözüme dönüştürür (Williams ve May, 1996: 72).

yandan “doğa bilimleri” alanında, belirsiz ve muğlak olan ve istatistiksel bir yaklaşımla eksik olarak tanımlanmış kavramlarla çalışılan birtakım konular vardır. 2- Diğer yandan, gözlemci-gözlenen ilişkisinin temel bir engel oluşturduğu “insan bilimleri” alanında, bir tür “fizik”e uygun yerler vardır (Moles, 2012: 45).

Fizik ve ekonominin nomografik olduğu örneğinden, nomografiklik ölçeğinin “yasalar”, “tipler” çıkarmak şeklinde tanımlanma sorununa gelince; bu yönde, örneğin kapitalizmin iktisadi kriz(leri) vb. ekonomi ya da tarih hangi (ana)bilim dalına ait bir inceleme alanıdır,<sup>12</sup> toplumsal devrimler vb. nomografiklik metodolojiklik mi idiografiklik metodolojiklik mi içerir? Kaldı ki, bu gibi olay ve olgu incelemelerinde yasalar ve tipler geliştiren çalışmalar oldukça fazladır, ki bu yöntem “doğa bilimleri ile insan bilimleri arasında temelde farklılıklar olmakla birlikte, doğa bilimlerinin bazı yöntemlerinin insan bilimleri için uygun olduğu tezine dayanan “tarihsicilik” (Uluocak, 2012: 119) yöntemleri olarak yoğun bir eleştirinin konusu olunmaktadır (Popper’ın yaklaşımı). Bir başka sorun, bilimin dönemin paradigmasıyla olan ilişkisidir (Kuhn’ın yaklaşımı). Aksi durumda, paradigma değişirken bilim mutlak olarak düzçizgisel olarak ilerler, modern çağda Copernicus ile başlayıp Newton ile son aşamasına ulaşan “bilimsel devrim” de olmazdı.<sup>13</sup>

### **Bilimin Birliği Bağlamında Tarihbilim**

Kincaid, “Sosyal Bilimlerde Yasaları Savunmak” başlıklı makalesinde, sosyal bilimin yasa olarak ele aldığı düzenliliklerin başka özel bilimlerdeki yasalardan aşağı kalır yanlarının olmadığını gösterir. Kincaid’ın açıklaması ile, mesela, Newton yasaları sayılar için geçerli değildir, sıcak sadece gazlardaki ortama kinetik enerji ile belirlenir vb. (Kincaid, 1990: 68-69). Sosyal yasalara karşı ikinci şikâyet, sadece genellemeler ve dolayısıyla “nomik güç” gerçek için gerekli yasaları verdiğidir. Böyle bir şikâyet, “gerçek yasalar” ile yasa benzeri ifadeler (ki, Kincaid’a göre, onlar sadece tesadüfi genellemelerdir) şeklinde bazı keskin

<sup>12</sup> Carr, 1850’de, İngiltere’de, bir çörek satıcısının öldürülmesi olayının tarihi bir olay ve olgu olup olmadığını sorgular (Carr, 1991: 17-18).

<sup>13</sup> Aslında, Copernicus, gezegenler teorisi için, Aristotelesçi bilimin benimsenmiş çerçevesinin çizdiği geniş sınırlar içinde sınırlı bir reform önermişti. Kepler ve Galileo’dan sonra ise, bu sınırlı reform köktenci bir devrim haline geldi. Modern bilimin yapılanışının temelini hazırlayan 17. yüzyıl çabaları, Kepler ve Galileo’nun ortaya çıkardığı sorunların takibinden ibaret olduğuna dair bkz. Westfall, 2008: 1.

ayırımların olduğunu varsayar. Halbuki, sosyal bilimler ile doğa bilimleri arasında ilkece bir fark yoktur (Kincaid, 1990: 70).

Mantıkçı empirisistlere göre, yasalar şu şekilde dile getirilen evrensel önermelerdir. “Bütün a’lar b’dir” ya da “Ne zaman c türünde bir olay olsa, e türünde bir olay (da) olur” ya da “(Bir) e olayı gerçekleşirse, hiç şaşmazcasına (bir) f olayı (da) gerçekleşir. Örneğin,

“Saf demir parçalarının hepsi, standart sıcaklık ve basınç altında elektrik akımını iletirler” (Rosenberg, 2015: 90).

Felsefeciler bir yasayı dile getirirken koşullu tümceleri yeğler, yasanın evrenselliğini (tümelliğini) örtük bir biçimde anlaşılmış halde bırakırlar.<sup>14</sup> Ne var ki, önermenin evrensel olması yasa olmasına yetmez (Rosenberg, 2015: 90). Rosenberg’e göre, felsefecilerin gerçek yasalar ile zorunlu bir bağı olmayan genellemeler arasındaki farkın bir belirtisi olarak keşfettikleri şey “karşı-olguşal koşulluklar” ya da kısaca “karşı-olguşallık” diye bilinen dilbilgisel yapıları da içerir. Karşı olguşal şey, bildirme kipi yerine (yasalar bu kiple dile getirilir) koşul kipiyle dile getirilen bir diğer koşullu ifadedir (Rosenberg, 2015: 92):

“Ay saf plütonyumdan oluşmuş olsaydı 100.000 kilogramdan az çekerdi” (Rosenberg, 2015: 93).

Reiss’in, “Sosyal bilimlerde yasa var mı?” başlıklı makalesinde, doğa bilimlerine dair açıklamayı sosyal bilim yasaları (olarak düşünülebilecek) önermeler üzerinden de izleyebiliriz. Örneğin (Reiss, 2017: 295):

*Arz ve talep yasası:* Bir mala talep artarsa fiyatı artar, azalırsa fiyat düşer.<sup>15</sup>

Reiss’a göre, gerçek sosyal bilimsel yasalar elbette oldukça tartışmalıdır. Tartışmanın nedenlerinden biri, yasanın gözlemlenemez olmasıdır. En iyi ihtimalle, yasanın bir örneği gözlemlenebilir, fakat asla yasanın kendisi değildir. Galileo’nun düşmekte olan cisimlerin yasası, hangi cisimlerin yeryüzünde sabit bir ivme ile düştüğü, aslında bir yasadır. Bu durumda gözlemleyebileceğimiz şey, bedenlerin davranışlarıdır -zaman içindeki konumları ve dolayısıyla ivmeleri- ama bedenlerin davranışlarının bir yasa tarafından yönetilip yönetilmediğidir (Reiss, 2017: 296). Reiss, savaş sonrası analitik filozoflar olduklarını ve bu nedenle merhemde bir sinek bulmak için çaba göstermeleri gerektiğini belirtir ve

<sup>14</sup> Kaldı ki, biçimin evrenselliği (tümelliği) bir önermeyi doğa yasası yapmaya yetmemektedir (Rosenberg, 2015: 92).

<sup>15</sup> Örneğin bu önermede yalnızca fiyat değişkenindeki değişime bağlı olarak talepteki değişim ele alınmış, ikame malların ve tamamlayıcı malların fiyatlarındaki değişim, zevkler ve tercihlerdeki değişim ya da tüketicinin gelirindeki değişim sabit tutulmuş olmaktadır (Eğilmez, Erişim: 23.05.2020).

bunun ipucunu verir: “Sinek, bunların gerçek yasalar olmadığı iddiasıdır. Yasaların adını taşıyabilirler (belki de özellikle yerleşik prensipler oldukları veya yazarları yasalar diyerek keşfettikleri prensipleri yeniden ifade etmek istedikleri için) ancak gerçek değildirler” (Reiss, 2017: 295-296).

Aslında, iki bilim kategorisinde kalarak değerlendirildiğinde bile seçilen yasa örneklerinin aynı genel formu paylaşmakta oldukları gözlemlenmektedir:

“Bütün a’lar b’dir” ya da “a ne zaman gerçekleşse b de gerçekleşir biçimindeki bir yasa sağlam bir temel sunma koşulunu yerine getirir çünkü onun önceleyeni (a) sonucun (b) yeterli koşuludur” (Rosenberg, 2015: 124).

Fiziksel olmayan bilimler açısından değerlendirildiğinde, yasaları bulup çıkardıkları iddiasında bulunan fiziksel olmayan bilimlerde bile açıklamalar, pozitivistlerin dedüktif/tümdengelimli-nomolojik/yasaya uygun modeline monte edilmiş koşullarını karşılamaz. Çünkü bu bilimlerde yasaların hemen hemen hepsi, örtük ya da açık “ceteris paribus” tümcecikler içerir. Bu tümcecikler “diğer bütün şeyler sabit kalmak kaydıyla (ceteris paribus) ne zaman A gerçekleşirse B de gerçekleşir.” biçimindedir. Bu tür yasalar kendi vargılarının yeterli koşullarını belirtmez ve dolayısıyla bu vargıların geçerli olmasını garanti edemezler; böylelikle de pozitivistlerin bilimsel açıklamalar için öngördükleri yeterli koşulu karşılayamazlar (Rosenberg, 2015: 125).

Tarihbilim sözkonusu olduğunda; önceleyenin, sonucun yeterli koşulu olduğuna dair metodolojiyi “tarihte nedensellik nedir?” sorusu üzerinden sorgulamak mümkündür. Buna göre (Divitçioğlu, 2004: 33):

1- x dönemindeki “bir/tekil olgu”, y dönemindeki bir “sonuç-olgu”ya “neden” olmuşsa (nedensellik), kısaca x, y’nin nedeni ise, x ile y arasındaki nedensellik ilişkilerinde “yeterlilik” koşulu sağlanmıştır (neden-çünkü).

2- x, z, u gibi “çoğul olgular” hep birlikte, sonraki bir dönemin y “sonuç-olgusu”na “neden” olmuşsa, bu durumda, tarihteki olgular arasındaki “nedensellik” ilişkileri şekil değiştirir: (x, z, u) çoğul olguları teker teker ve hep birlikte y’nin nedeni olur: “x olmadan y olmaz” gibi. Bu durumda, tarihte olgular arasındaki nedensellik, “gereklilik” koşulu olarak karşımıza çıkar. Çoğul-tekil nedenler tekil-sonuç ortaya çıkarmıştır ya da tersi. Ama, bu durumda da olaylar arasındaki “tarihsel nedensellik” açıklanmıştır.

3- Tarih olaylarında ancak “tekil olaylar” düzeyinde nedensellik ilişkileri saptanırken, “yeterlilik” koşulunu yerine getiren “örnekler” bulmak, hemen hemen imkânsızdır (hipotez geliştirmek zordur.) Üstelik nesnelliğe sebep olan “çoklu-olaylar” arasından herhangi bir neden, nasıl ayıklanıp seçilebilir? Bu



bakımdan tarihteki nedensellik ilişkilerinde ancak “gereklilik” koşuluyla yetinilmelidir.<sup>16</sup>

Tarihi olaylar/olgular söz konusu olduğunda; sebep-sonuç ilişkilerinde, önceleyen (x), sonucun (y) yeterli koşulu ise, (y'nin olmasının yeterli koşulu x'in olması ise), bu durumda, yasa arayışında (eğer arıyorsak) sağlam bir temel bulunmuş olunur, yine de “her bilimsel yasa”nın aslında ceteris paribus tümcecikler içerdiğini dikkate almak gerekir.

## Sonuç

Bilimde, “iki bilim”ci yaklaşım “bilimin birliğine/tekliğine/tek bilime” dair tıkanıklığa yol açmaktadır. Olaylar/olgular arasındaki sebep-sonuç ilişkileri, ister “açıklama”, ister “anlama”, isterse “açıklama içinde/arasında arılama” süreçleriyle çözsün, aranılan nedenselliğin genel ya da tikel olduğuna bakılmaksızın, her disiplin bilim kimliği kazanır. Çünkü “nedensellik analizinde”, daima bilimin temelinde yatan soyutlama (somutu soyutta kurma) işlevi bulunur (Divitçioğlu, 2004: 15).

Kavramsal çerçevemizde belirttiğimiz üzere, bilimde açmazlara sebep olan iki kültürcü/iki bilimci yaklaşımların yarattığı sorunların çözümü için herhangi bir doğa bilimi, tinsel bilim, yasalı bilim, yasasız bilim vb. tarzında sınıflandırmanın aşarak; bilimselliğe dair anlama, açıklama (ya da ikisi bir arada) yolunun, çoğul halde bilimlere değil tekil halde bilime vurgu ile bilimde “iki kültürü/iki bilim”i aşan “bilimin birliği/tek bilim” yaklaşımının olduğunu öngörüyor ve doğal olarak öneriyoruz. Bununla ilişkili olarak, bilimin doğasında var olan, “ontolojik” ve “metodolojik” farklılıkların “epistemolojik” birliğin önüne geçmemesi gereğine dikkat çekiyoruz. Bu kapsam dâhilinde, epistemolojik anlamda, doğa bilimleri ile insan bilimleri olarak sınıflandırılan bilim(ler) arasında ilkece bir fark olmadığını ve her bilimin araştırma nesnesine ilişkin kendine özgü kural ve yasaları olduğunu (Neurath’tı aktaran Sebestik, 2011:49) da akılda tutarak (Kincaid, 1990: 70); “tarih disiplini”ni, bilimin birliği/tekliği içinde, kendi ontolojik ve metodolojik “özel bilim”sel yapısı dâhilinde “tarihbilim” olarak kavramsallaştırıyor ve literatürdeki nomotetik ve idiografik ayrışımının aşarak bu kavram içinde değerlendirilmesi gerektiğini düşünüyoruz.

---

<sup>16</sup> “x, y’ye nedendir”: önermesinde gereklik koşulu tatmin edilirse de,

“eğer x öyle ise y”: önermesinde yeterlilik koşulu tatmin etmez (Divitçioğlu, 2004: 40).



## Kaynakça

- Alan, H. Bilginin Epistemolojik ve Ontolojik Boyutları: Örtülü Bilginin Örgütler İçin Rolü ve Önemi. (<https://www.researchgate.net/publication/330514675>, Erişim, 18.05.2020).
- Anlı, Ö. F. (2007). Bilim, Sosyal Bilim ve Coğrafya: Bilgi-Kuramsal Bir Yeniden Ziyaret. *Kilikya Felsefe Dergisi* (3), 34-73.
- \_\_\_\_\_. (2015). Pozitivist Bilim Tarihi Disiplinine ve Popperci Bilim Tarihinin Olanaklılığına Dair Epistemolojik Bir İnceleme. *Dört Öge -Felsefe ve Bilim Tarihi Yazıları* (8), 111-140.
- Burrell, G. and Morgan, G. (2005). *Sociological Paradigms and Organisational Allalysis: Elements of the Sociology of Corporate*, Burlington: Ashgate Publishing Limited.
- Carr, E.H. (1991). *Tarih Nedir*. (Çev. Misket Gizem Göktürk), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Cat. J., *The Unity of Science* (2017), from <https://plato.stanford.edu/entries/scientific-unity/#EpisUnit> (Erişim: 29.09.2020).
- Carnap, R. (1991). Logical Foundations of the Unity of Science. *International Encyclopaedia of Unified Science*, 1(1), 393-404.
- Collingwood, R. G. (2005). *Tarihin İlkeleri ve Tarih Felsefesi Üstüne Başka Yazılar*, (Çev. Ahmet Hamdi Aydoğan), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Di Meglio, M. (2007). Sosyal Bilimler ve Alternatif Disiplin Modelleri. *İki Kültürü Aşmak: Modern Dünya Sisteminde Fen Bilimleri ile Beşeri Bilimler Ayrılığı*, İstanbul: Metis Yayınları, 77-98.
- Divitçioğlu, S. (2004). Nasıl Bir Tarih?. *Ortaçağ Türk Toplumlari Hakkında*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 13-36.
- \_\_\_\_\_. (2004). Osmanlı Toplumunun Kuruluş Sürecini Açıklama Yolunda Kullanılacak Tikel Bir "Model. *Ortaçağ Türk Toplumlari Hakkında*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 37-42.
- Eğilmez, M. Kendime Yazılar. (<http://www.mahfiegilmez.com/p/ekonomi-sozlugu.html> ve *Ceteris Paribus Nedir? Mutatis Mutandis Nedir?*, <https://forexpara.org/ceteris-paribus-nedir/>, Erişim: 23.05.2020)
- Freund, J. (1991). *Beşerî Bilim Teorileri*, (Çev. Bahaeddin Yediyıldız), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Gulbenkian Komisyonu. (2003). *Sosyal Bilimleri Açın, Sosyal Bilimlerin Yeniden Yapılanması Üzerine Rapor*. (Çev. Şirin Tekeli), İstanbul: Metis Yayınları.

<http://tdk.gov.tr/>, (Erişim: 06.05.2021).

<https://plato.stanford.edu/entries/wilhelm-windelband/>, (Erişim: 29.09.2020).

Kincaid, H. (1990). Defending Laws in the Social Sciences. *Philosophy of the Social Sciences*, (20), s. 56-83.

Lee, E. R. & Wallerstein, I. (Koordinasyon) (2007). *İki Kültürü Aşmak: Modern Dünya Sisteminde Fen Bilimleri ile Beşeri Bilimler Ayrılığı*, (Çev. Aysun Babacan), İstanbul: Metis Yayınları.

Marshall, G., (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*. (Çev. Osman Akınhay ve Derya Kömürcü), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Mielants, E. (2007). Tepki ve Direniş: Doğa Bilimleri ve Beşeri Bilimler (1789-1945)", *İki Kültürü Aşmak: Modern Dünya Sisteminde Fen Bilimleri ile Beşeri Bilimler Ayrılığı*, İstanbul: Metis Yayınları, 50-76.

Moles, A. (2012). *Belirsizin Bilimleri: İnsan Bilimleri İçin Yeni Bir Epistemoloji*. (Çev. Nuri Bilgin), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Özlem, D. (2017) *Max Weber'de Bilim ve Sosyoloji*, İstanbul: Notos Yayınları.

Reiss, J. (2017). Are There Social Scientific Laws",? *The Routledge Companion to Philosophy of Social Science*, içinde, (Ed. L. McIntyre, A. Rosenberg), London: Routledge, 295-309.

Rosenberg, A. (2015). *Bilim Felsefesi: Çağdaş Bir Giriş*, (Çev. İbrahim Yıldız), Ankara: Dipnot Yayınları.

Sebestik J. (2011). Otto Neurath's Epistemology and Its Paradoxes", *Otto Neurath and the Unity of Science*, (Eds.: J. Symons, O. Pombo, J. Torres), (Logic, Epistemology and the Unity of Science Book Series, Vol. 18), Dordrecht: Springer, 41-57.

Snow, C. P. (2010). *İki Kültür*, (Çev. Tuncay Birkan), Ankara: TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları, 2010.

Swingewood, A. (1998). *Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi*, (Çev. Osman Akınhay), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Uluocak, Ş. (2012). *Doğa Bilimleri Kültür Bilimleri Ayrımında Sosyolojik Açından Kuramlaştırma Sürecinin Tartışılması*, İstanbul: Kum Saati.

Westfall, R. S. (2008). *Modern Bilimin Oluşumu*, (Çev. İsmail Hakkı Duru), Ankara: TÜBİTAK.

Williams, M. & M. T. (1996). *Introduction to the Philosophy of Social Research*, University College London: UCL.

Woolgar, S. (1999). *Bilim: Bilim İdesi Üzerine Sosyolojik Bir Deneme*, (Çev. Hüsamettin Arslan), İstanbul: Paradigma.